‘लता मंगेशकरांची नाटयगीते’

श्रीमती आशा भोसले यांचा एकमेव अपवाद वगळता मंगेशकर भावंडांनी जुनी गाजलेली नाटयगीतं ग्रामोफोन रेकॉर्डस वरती ध्वनिमुद्रित केलेली आढळत नाहीत. काही मराठी बोलपटांत पटकथेच्या मागणीनुसार एखादं गाणं मात्र क्वचित आलेलं आहे. उदा. ‘शारदा’ (१९५१) बोलपटातलं लताजींच्या आवाजातलं, भीमपलास रागातलं ‘मूर्तीमंत भीती उभी, मजसमोर राहिली’. १९४८ च्या सुमारास ‘भगवान गौतम बुद्ध’ या नृत्यनाटया (बॅले) करिता मात्र लताजींनी सहा गाणी ध्वनिमुद्रित केलेली आढळतात. त्यांच्या ८१ व्या वाढदिवसाच्या निमित्तानं त्यांची विशेष नोंद घेणं समयोचित ठरावं.

७८ गतीच्या, लाखेच्या या ध्वनिमुद्रिका कोलंबिया लेबलवर वितरीत झाल्या असून १९४८ व १९४९ च्या कोलंबिया कंपनीच्या कॅटलॉग मध्ये त्यांचा उल्लेख आढळतो. लेबलवरील तपशीलाप्रमाणे हया बॅलेचे निर्माते प्रो. शांतीकुमार चित्रे, गीतकार आचार्य सीताराम चतुर्वेदी, व संगीतकार श्री. हरेंन्द्रनाथ नंदी हे होते. काही वर्षापूर्वी हया बॅलेत काम केलेल्या वरळीच्या श्रीमती विष्णी मेहरोत्रा हयांनी त्यांच्या बाळपणीच्या काही आठवणी मला सांगितल्या होत्या. त्याही एक गझल गायिका होत्या व त्यांची पण एक एल. पी. रेकॉर्ड निघालेली आहे. त्यांच्या आठवणीनुसार गौतम बुद्धाची भूमिका नलिन शहा यांनी केली होती. ते पुढे सिने पत्रकार झाले. या बॅलेच्या तालमी धोबी तलावापासच्या सेंट झेवियर कॉलेजात होत असत व त्याला लता मंगेशकर यायच्या. त्यांच्या गाण्यावर आम्ही मूक अभिनय करत असू. या बॅलेचे मोजकेच प्रयोग झाले. नंतर कलाकारांना ध्वनिमुद्रिकांचे संच भेट देण्यात आले.

बॅले किंवा नाटकांत ध्वनिमुद्रिका वाजवून मंचावर मूकाभिनय करायची पद्धत जुनी आहे. सचिन शंकर हयांची नृत्य नाटये, बाळ कोल्हटकरांचं नाटक ‘वाहतो ही दुर्वांची जुडी’ यांमध्ये असा वापर केला होता. लताजींनी गायिल्या असल्याने हया ध्वनिमुद्रिका एक ऐतिहासिक दस्तावेज म्हणून महत्वाच्या आहेत. हया गीतांचे शब्द मूळ गाणी ऐकून उतरवून घेतले आहेत. ते वाचून या बॅले विषयी म. टा. च्या चोखंदळ व बुजुर्ग वाचकांकडून काही अधिक माहिती मिळावी अशी अपेक्षा आहे. त्यामुळे विषेश ऐतिहासिक महत्वाच्या अश्या हया घटनेची वस्तुनिष्ठ नोंद ठेवायला मदत होईल.

डॉ. सुरेश चांदवणकर

फोनः ०२२-२२८०४९८६

मोबाइल ः ९९२०८१३३३६

e-mail: chandvankar.suresh@gmail.com

==

‘गौतम बुद्ध’ नृत्य नाटिकेली अनोखी गाणी

जी.ई.८०४८ मैं तुम्हारे ही स्वरोंमें
प्राणोंमें अमृत घोल

१
मैं तुम्हारे ही स्वरोंमें, गीत अपने गा रही हूँ,
और अपनी कल्पनामें, मैं तुम्हे उलझा रही हूँ

जा रहे पल पल विफल ये, सल नही मेरे हृदयमें,
तुम जहॉं गति देखते हो, मूरछना है मंद लय में
©स्वर भरे आसावरीके, किंतु दीपक गा रही हूँ,
मैं तुम्हारे ही स्वरोंमें, गीत अपने गा रही हूँ १

तुम कहॉं ओ चल दिये, मुझको अटल संदेश देकर,
ले लिया पथ कष्टमय, विश्रामका आदेश देकर,
पर तुम्हारे नामसेही, मैं हृदय बहला रही हूँ
मैं तुम्हारे ही स्वरोंमें, गीत अपने गा रही हूँ २

© आसावरी रागाच्या स्वरांत राग दीपक गायलेला आहे.

२
प्राणोंमें अमृत घोल, रे बोल, रे बोल

मंद मंद मलयानील डोले, विमल कमलके बना हिंडोले,
सुधा उंडेले जाव सुधाकर, जगजीवन अनमोल, रे बोल, रे बोल १

मैं चातक तू स्वातीका घन, अर्पण है मेरा तन मन धन,
अपनी करूणा के सागरमें, मेरी हरूणा घोल, रे बोल २

मानसकी लहरोंमें पाला, हंस विनता मुक्ता माला,
व्याध फांसने चला जालमें, अपने हाथों खोल, रे बोल ३

जी.ई.८०३५ तुम चंदा मैं बनूॅं चकोर
नार नवेली रीत न जाने
(एप्रिल / मे १९४८)

३
तुम चंदा मैं बनूँ चकोर, तुम चंदा मैं बनूँ चकोर,
बनूँ चकोर, बनूँ चकोर
तुम चंदा मैं बनूँ चकोर

पलकिन तुमको खडी निहारू
दूर कहींसे तुम्हें पुकारू
लगे लगनकी जोर, लगे लगनकी जोर,
तुम चंदा मैं बनूँ चकोर, बनूँ चकोर, बनूँ चकोर १

जो छिप जाओ तुम बदलीमे
मन भटके है कुंज गलीनमे
तुमसे मन मंदीरमें ज्योती, तुमसे होती भोर,
तुमसे होती भोर, तुमसे होती भोर
तुम चंदा मैं बनूँ चकोर, बनूँ चकोर, बनूँ चकोर २

सुंदर रूप अनूप है भाया, बन उपवनमे जोबन छाया
तुम बसो सदा नैनोमें मेरे
बनका जल बिभोर
तुम चंदा मैं बनूँ चकोर, बनूँ चकोर, बनूँ चकोर ३

४
नार नवेली रित ना जाने, मनकी बात छुपाए
ए मनकी बात छुपाए
देखत बैठी बाट पियाकी, काहेको शरमाए री, मनकी बात छुपाए

रूप जोबन आ ठन खेले, मिलनेको ये बुलाए
प्रीतमसे क्यों घुँघट काढे, काहे फिर मुरझाए नवेली,
काहे फिर मुरझाए नवेली, काहे फिर मुरझाए
नार नवेली रित ना जाने, मनकी बात छुपाए, ए मनकी बात छुपाए १

रूहकी माला, छिपाए आँचल लाजके माथे शीश झुकाए
कैसे पियासे मिलने जाए, बाटको पायल रोकत जाए
मनकी बात छुपाए, ए मनकी बात छुपाए
नार नवेली रित ना जाने, मनकी बात छुपाए, ए मनकी बात छुपाए २

जी.ई. साज सजाओ री
चढ गयी अटपार
(जानेवारी १९४९)

५
हो हो हो साज सजाओ रे, हो हो हो साज सजाओ रे
गली गलीयोमें साज सजाओ रे, गली गलीयोमें साज सजाओ रे
हो हो हो साज सजाओ रे १
हो हो हो साज सजाओ रे, हो हो हो साज सजाओ रे

आया जब तीखे नैनोंका तारा, आया है युवराज फिरसे हमारा
घरघरमें बाजे बजाओ रे, घरघरमें बाजे बजाओ रे
हो हो हो साज सजाओ रे २

आज खुली जगतीके बंधनकी फाँसे, आज मिली जगतीको जीवनकी साँसे
घरघरमें बाजे बजाओ रे, घरघरमें बाजे बजाओ रे
हो हो हो साज सजाओ रे ३

६
नमो तत्स भगवतो अरहतो सम्माशं बुद्धश्च, नमो तत्स भगवतो अरहतो सम्माशं बुद्धश्च
चढ गयी अटापर यशोधरा, हे नैन सगर सारी दयविफल
कोलाहल वह जिस ओर उठा, गुणी देखा होकर विफल
देखा गौतम का जी शुरू, आंसूकी धारा निकल पडी
पटते नैनोंको लिया तो, टक बाँध देखती रही घडी
देखो राहुल पहचान तो, है पिता यही
देखो इनको, अपनी श्रद्धा अर्पण करके
सारा जग अपनाता जिनको

पुरूष स्वरः बुद्धं शरणं गच्छामि, संघं शरणं गच्छामि, संघं शरणं गच्छामि

युगल स्वरः बुद्ध देव जय शांतीमूर्ती, स्वागत एकाक्षे अग्रदूत जय
बुद्ध देव जय शांतीमूर्ती ,स्वागत एकाक्षे अग्रदूत जय

बुद्ध भव अतिशय प्रबुद्ध, जयति जयति जनयपूत
बुद्ध देव जय शांतीमूर्ती ,स्वागत एकाक्षे अग्रदूत जय, बुद्ध

बुद्धं शरणं गच्छामि, धम्मं शरणं गच्छामि, संघं शरणं गच्छामि

पुरूष स्वर कोणाचा आहे?

'गौतम बुद्ध' नृत्य नाटिकेतल्या गाण्यांच्या ध्वनिमुद्रिका

कोलंबिया रेकॉर्डस

---

१ व २
जी.ई.८०३५ तुम चंदा मैं बनूं चकोर
नार नवेली रीत न जाने
(एप्रिल / मे १९४८)

---

३ व ४
जी.ई.८०४८ मैं तुम्हारे ही स्वरोंमें
प्राणोंमें अमृत घोल

---

५ व ६
जी.ई. साज सजाओ री
चढ गयी अटपार
(जानेवारी १९४९)

गीत ः आचार्य सीताराम चतुर्वेदी
संगीतः हरेंन्द्रनाथ नंदी
निर्मातिः प्रो.शांतीकुमार चित्रे
